

ԻՆՉՊԵՍ ԽՈՐՀՐԴԱՅՆԱՑԱՆ ԱԶՐԲԷՋԱՆՆ ՈՒ ՎՐԱՍՏԱՆԸ

II

ԴՐ. ԱՂԱՅԵՒԻ ՆԱՄԱԿԸ ԷՆՎԷՐ ՓԱՇԱՅԻՆ

Ձերդ Գերազանցութիւն,

Որոշ Ժամանակից ի վեր ազրբէջանեան մամուլի մէջ, մանաւանդ «Իթթիհատ» թերթում, յամառ եւ տեւական կերպով շրջան էին առնում բոլշեւիկներ ի մասին այլադան եւ կեղծ լուրեր, որ տարածում էին Բաղդում ապրող եւ իբր թէ ձեր հրահանգներով աշխատող թիւրք սպաները:

Ազրբէջանի թիւրքերի մէջ ամենանուանդուն կերպով քարոզութիւն էր արւում այն մասին, որ իբր թէ ձեր եւ խորհրդային կառավարութեան միջեւ կայացած համաձայնութեան հիման վրա դաշնադէր կողմերի բանակները՝ միանալով Անատոլիայում՝ պէտք է պատերազմ մղեն Անտանտի դէմ՝ ազատելու համար իսլամական աշխարհը եւ ի մասնաւորի Թիւրքիան: Այդ լուրերի մէջ ամենէն հիմնականն ու կարեւորը հետեւեալն էր.

Ռուս բանակը, առանց Բաղու մտնելու, պէտք է անցնի Ազրբէջանի վրայով՝ Ղարաբաղ-Հայաստանի եւ Անատոլիայի ուղղութեամբ:

Յիշեալ թիւրք սպաները, նպատակ ունենալով մասնակից դարձնել ազգաբնակչութիւնը այս լուրերին, մեծ եռանդ ու զործունեութիւն ցոյց տւին:

Խալիլ փաշա, Բահա Սայիդ, Դր. Ֆուադ եւ Բէհաէդդին զըլխաւորում էին այս շարժումը:

Խօսւում էր նոյնպէս, թէ Ռուսաստանից Անատոլիա գնացող բանակը, իբր թէ, բաղկացած է բացառապէս թիւրք, հունդարացի եւ գերման ռազմազերիններից եւ իր գլխին իբրեւ վերին հրամանատար ունի Էնվէր փաշային:

Ազրբէջանի Ժողովուրդը կարծես հաւատացել էր այս լուրերին, եւ գործի նախաձեռնողները այս դէպքում կարող էին իրենց նպատակին համարել հասած:

Բայց դրան զուգընթաց, ժողովրդական զիտակցութեան խորքում, այնուամենայնիւ մնում էր որոշ կասկած, որովհետեւ ոչ ոք չէր ուզում հաւատալ ոռոսների եւ բոլշեւիկների խօսքին: Պէտք է ասել, որ բոլշեւիկների նպատակներն ու ծրագիրները յայտնի էին ամենքին: Նրանց քաղաքականութիւնն ու դործելակերպը ըստ ամենայնի հաստատում էին ժողովրդական զանդուածների կասկածներն ու թերահաւատութիւնը: Բոլշեւիկեան մամուլը որ աւանց քաջուելու հրատարակում էր բաղմաթիւ յօդուածներ ու դրքոյկներ, որոնց մէջ բաց կերպով ջատագովում էր Ռուսաստանի աղդային վերածնութեան գաղափարը 1914 թ. սահմաններում:

Ազրբէջանի քաղաքական վիճակը օրէցօր վատանում էր:

Ձեր կողմից լիազօրեած եւ Ազրբէջանի հիւրասիրութիւնը վայելող սպանների ղեկավարութեան տակ գտնուող զինուորական կաղմակերպութիւնը սկսեց կամաց կամաց իր մէջ ընդունել ոռոս բոլշեւիկներին, իսկ որոշ ժամանակն յետոյ ինքն էլ ընդունեց բոլշեւիկեան կաղմակերպութեան գոյն:

Սրան զուգընթաց Բաղոււմ ապրող ոռոս եւ հայ բանուորները սկսեցին շարժման մէջ դնել իրենց ուժերը ընդդէմ Ազրբէջանի աղդային կառավարութեան: Ապրիլի սկիզբներին խորհրդային կառավարութիւնը սկսեց իր բանակը մօտեցնել Ազրբէջանի հիւսիսային սահմաններին, որի անկախութիւն արդէն ճանաչել էին եւրոպական պետութիւնները: Ազրբէջանի կառավարութեան արտաքին գործոց նախարարի նոտան, որով բացատրութիւն էր ուղւում, թէ դրդիչ ի՞նչ պատճառներ կան, որ խորհրդային կառավարութիւնը այսպիսի մեծաքանակ բանակ է ուղարկում դէպի Ազրբէջանի սահմանները, Չիչերինի կողմից մնաց առանց պատասխանի:

Մինչդեռ ամբողջ ժամանակ խորհրդային կառավարութեան վերարեւմամբ Ազրբէջանի կողմից թշնամական բնոյթ կրող ամենաաննշան քայլ իսկ չի կատարւած:

Ընդհակառակ, ցանկութիւն ունենալով խորհուրդների հետ ապրել բարեկամաբար եւ բարի հարեանութեամբ, Ազրբէջանի կառավարութիւնը անմիջապէս առաջարկեց խորհուրդներին կնքել համապատասխան գաշնադիր:

Չնայած դրան, ապրիլ 24ի դիշերը, խորհրդային բանակը, առանց որեւէ առիթի Ազրբէջանի կողմից, անցաւ մեր հայրենիքի հիւսիսային սահմանը: Եւ որովհետեւ ազրբէջանական բանակի 99%ը այդ պահուն պատերազմով էր զբաղւած Ղարաբաղում ապստամբւած հայերի դէմ, հիւսիսային սահմանը պահող 300 հօգինոց պահակախումբը չէր կարող ցոյց տալ պահանջւած դիմադրութիւնը ոռոս

բանակին, թէեւ ինչքան թոյլ էր տալիս մարդկային կարողութիւնը կատարեց իր պարտականութիւնը:

Ճակատամարտում երկու կողմից էլ եղան կորուստներ՝ սպանւածներ ու վիրաւորներ եւ այդ կռից երկու օր յետոյ իրենց ղինւորների դիակները մեծ շուքով թաղեցին Բագուում:

Ապրիլ 27ի երեկոյեան ոռւս բանակը արդէն 15 քիլօմէթրի վրա էր Բագուից:

Եւ հէնց որ ռուսական զօրամասերը մտան քաղաք, նրան ողջոյնի խօսքերով դիմաւորեցին խալիլ փաշան եւ Դր. Ֆուադը, որոնք կարմիրներին կոչում էին «մեր դաշնակիցները» եւ արգելում էին բնակիչներին որեւէ դիմադրութիւն ցոյց տալ:

Բագու մտած բոլշևիկները իրենց թեւերի վրա ունէին կարմիր կոտորներ ճերմակ մահիկով, որը երեք օր յետոյ արդէն մի կողմ նետեց, երեւի, այլեւս կարիքը անցել էր:

Կարմիր բանակի Բագու մտնելու պահուն քաղաքում ասպրող ոռւս բոլշևիկները իրենց ձեռքն առնելով որոշ թւով մահմետական բոլշևիկներ եւ յենւելով ռուսական սելիմների վրա՝ վերջնադիր ներկայացրին Ազրբէյջանի խորհրդարանին՝ պահանջելով իրենց յանձնել իշխանութիւնը. խորհրդային կառավարութիւնը ճանաչում է Ազրբէյջանի անկախութիւնը եւ խորհրդային իշխանութիւնը երբեք զինւած քաղաք չի մտնի — ասում էին բոլշևիկները՝ պնդելով իրենց պահանջի վրա: Եւ քանի որ քաղաքում ոչ մի զինւած ոյժ չկար, խորհրդարանը ստիպւած եղաւ յանձնել իշխանութիւնը բոլշևիկներին նշանակած յատուկ մի կոմիտէի: (*)

Այսպիսով, ապրիլ 27ի գիշերը, ժամը 1—2ին, իշխանութիւնը փաստօրէն անցաւ բոլշևիկներին ձեռքը, իսկ յաջորդ օր ոռւս բանակը, դրժելով իր խոստումը, գրաւեց Բագուն, ուր անմիջապէս զինաթափ արաւ ազրբէյջանական միլիցիան եւ զէնք բաժանեց ոռւս ու հայ բանւորներին: Ազրբէյջանեան շատ պաշտօնեաներ ձերբակալեցին, ոմանք զնդակահարեցին: Կառավարութեան անդամները փախան եւ ստիպւած եղան թաղնեւել նկուղներում կամ լեռներում: Շուկաների եւ խանութների փակելը անօրինակ խուճապ առաջ բերեց աղքատ բնակչութեան մէջ: Ձերբակալւածների մէջ կային եւ խորհրդարանի անդամներ, ինչպէս Ահմէտ Բաղիրը, Շիխլամանլի եւ ուրիշներ: Ահա մահաւան դատապարտւածների եւ զնդակահարւածների

*) Քաղաքում գտնւած միակ ոյժը խորհրդարանի պահակազույգն էր, այսպէս կոչւած «խորհրդարանի Գումդը», որ մեծ մասով բաղկացած էր քիւրճերից եւ գտնւում էր տանիկ գնդապետի հրամանատարութեան տակ: Այդ գումդը Բախա Սայխլի ղեկավարութեան տակ գրաւեց խորհրդարանը եւ աշակցեց յեղաշրջման:

Ծանօթ. Կանկաչի խմբագրութեան: